

Фридрих Вилхелм Ницше (1844 – 1900) имал страхотни мустаци и странно отношение към животните. От една страна, той ги съжалявал, тъй като – както написал в „Несвоевременни размисления“ – те са привързани „сляпо и лудо към живота, и то не заради някаква по-висша награда... а поради глупостта на едно отвратително желание“. Животните, смята Ницше, не вървят, а се препъват през живота, без изобщо да разбират какво правят или защо го правят. И, което е по-лошото, според него те са лишени от интелекта, който би им позволил да изпитат удоволствия или страдания така пълноценно, както това правят хората. За екзистенциален философ като Ницше това е голямо разочарование – нали той поставя ключов акцент именно върху намирането на смисъл в страданието. В същото време обаче Ницше завижда на животните заради липсата на страхове и тревоги. Той пише:

Погледни стадото, което пасе край теб. То не знае какво е вчера, какво е днес, подскача наоколо, яде, преживя и пак подскача, и така от утрото до вечерта и от ден на ден, вързано изкъсо, именно на къла на мигновението, не говори нито за удоволствието си, нито за неудоволствието си и затова не е нито меланхолично, нито преситено. За човека тази гледка е твърде тягостна, тъй като той се перчи пред животното, че е човек, и все пак поглежда ревниво към неговото щастие...

Ницше хем иска да бъде глупав като крава, за да не му се налага да разсъждава, хем съжалява кравите заради това, че са прекалено глупави, за да могат да разсъждават върху своето съществуване. Именно подобен когнитивен дисонанс генерира велики идеи. Приносът на Ницше към философията включва преосмислянето на природата на истината и морала, обявяването на Бог за мъртъв и анализа на проблема за безсмислието и нихилизма. Тези прозрения обаче идват на ужасна цена. В личния живот на Ницше цари ужасна бъркотия, превръщайки го в азбучен пример за това как прекалената дълбочина на мисълта е в състояние буквално да съсипе мозъка ви.

Като дете Ницше страдал от ужасни главоболия, които го приковавали към леглото в продължение на дни. В апогея на академичната си продуктивност той изпадал в тежки депресии, получавал халюцинации, мислел за самоубийство. През 1883 г., когато бил на трийсет и девет, самият той обявил себе си за „луд“. А това е годината, в която е публикувана най-прочутата му книга – „Тъй рече Заратустра“. Психическото му състояние продължило да се влошава успоредно с нарастването на приноса му към философската наука. През 1888 г. Ницше наел от приятеля си Давиде Фино малък апартамент в Торино. Въпреки че бил изпаднал в сериозна нервна криза, през същата година той написал три книги. Една нощ Фино надзърнал през ключалката на Ницше и го видял „да крещи, подскача и танцува из стаята чисто гол в своеобразна възстановка на Дионисиева оргия“. Понякога Ницше оставал буден по цели нощи и тропал с лакти по клавишите на пианото в пълен дисонас, като едновременно с това крещял арии от опери на Вагнер. Той може и да е творчески гений, но очевидно не бил добре със здравето. И бил ужасен съсед.

Като имаме предвид силния му интерес към природата на животните, може би не бива да се изненадваме, че именно срещата с един кон е причината Ницше да получи последната си нервна криза, от която така и не се възстановил. На 3 януари 1889 г. прочутият философ се разхождал по площад „Карло Алберто“ в Торино, когато видял фойтонджия да налага коня си с камшик. Потресеният Ницше избухнал в сълзи, обвинил ръце около врата на коня и паднал в несвяст на улицата. Фино, който работел в една вестникарска будка наблизо, го заварил там и го отвел в апартамента му. Горкият философ останал в кататонично състояние в

продължение на няколко дни, преди да бъде настанен в приют за душевноболни в Базел, Швейцария. Така и никога не се възстановил.

По всичко изглежда, че този торински кон нанесъл последния, фатален удар върху крехката психика на Ницше.

Съществуват множество догадки и предположения какви точно са причините за психичното разстройство на Ницше, което малко преди смъртта му прогресира в напълно развита деменция. Възможно е това да е хронична сифилитична инфекция, която унищожава мозъка. Или пък васкуларна болест (КАДАСИЛ), при която се наблюдават различни неврологични симптоми в резултат на бавната атрофия и смърт на мозъчната тъкан. Каквато и диагноза да поставя медицината, няма съмнение, че психичните проблеми на Ницше съжителстват редом с неговия интелектуален гений, който го кара да търси смисъл, красотата и истина в собственото му страдание за сметка на здравия му разум.

Да не би Ницше да е бил прекалено умен за свое собствено добро? Ако разгледаме интелекта от гледна точка на еволюцията, ще установим – и то напълно основателно, – че сложната мисъл във всичките ѝ форми сред животинското царство често се превръща в бреме. Ако можем да извлечем един-единствен урок от тежкия живот на Фридрих Вилхелм Ницше, той е, че прекалено усърдното мислене невинаги се отразява добре.

Какво щеше да стане, ако Ницше бе по-простичко създание, животно, неспособно да разсъждава толкова задълбочено върху природата на съществуването, като например онзи торински кон или някоя от кравите, които съжелявал (или на които завиждал) толкова много? Или дори нарвал, едно от любимите ми морски животни. Струва ни се абсурдно един нарвал да преживява екзистенциална криза и това именно е ключът към разбирането какво не е наред в мисленето на хората и какво е наред в мисленето на животните. За да могат нарвалите да страдат от психично разстройство като това на Ницше, те би трябвало да достигнат твърде високо ниво на осъзнаване на собственото си съществуване. Те би трябвало да знаят например, че са смъртни и обречени да умрат някой ден в нетолкова далечното бъдеще. Но, както ще прочетем на страниците на тази книга, свидетелства, че нарвалите (или което и да било друго животно освен хората) разполагат с интелектуалния потенциал да изградят концепции за живота и смъртта, почти липсват. И това, както ще видим, е нещо положително.

Какво е интелектът?

Налице е огромна озадачаваща пропаст между начина, по който хората разбират и възприемат света, и начина, по който всички останали животни правят това. Не може да има никакво съмнение, че в нашите черепни кутии се случва нещо, което не се случва в черепите на нарвалите. Ние можем да изпратим роботи на Марс. Нарвалите не могат. Ние можем да пишем симфонии. Нарвалите не могат. Ние можем да открием смисъл в смъртта. Нарвалите не могат. Очевидно е, че това, което нашите мозъци правят, за да извършим подобни чудеса, е резултат от онова, което наричаме *интелект*.

За съжаление, въпреки непоколебимата вяра в изключителността на човешкия интелект никой от нас няма никаква представа какво представлява той. И това не е голословно твърдение, с което да оправдаем липсата на добра дефиниция. Искам да кажа, че ние, хората, дори не сме сигурни в съществуването на интелекта като измерима величина.

Да вземем за пример областта на изкуствения интелект (ИИ). Това е нашият опит да създадем компютърен софтуер или роботизирана система, които – както предполага названието – да разполагат с интелект или разум. Но изследователите, които работят в сферата на ИИ, не са единомисленици как точно да дефинират онова, което толкова упорито се опитват да създадат. В неотдавнашно проучване сред 567 водещи експерти едно крехко, неубедително мнозинство от 58,6% заявява, че вероятно най-доброто определение на ИИ е дадено от Пей Ван:

Основната характеристика на интелекта е принципът на адаптиране към околната среда в условията на ограничени познания и ресурси. Съответно всяка интелигентна система би трябвало да разчита на краен (ограничен) капацитет за обработване на информацията, тя би трябвало да работи в реално време, да е отворена към решаването на неочаквани задачи и да се учи от собствен опит. Тази работна дефиниция интерпретира „интелекта“ като форма на „относителна рационалност“.

С други думи, 41,4% от специалистите в областта на ИИ не смятат, че това е точното определение. В специален брой на *Journal of Artificial General Intelligence* десетки други експерти коментират дефиницията на Ван. Изобщо не бива да ни изненадва фактът, че редакторите на изданието предупреждават, че „ако читателят очаква консенсус относно дефиницията на ИИ, опасяваме се, че ще остане разочарован“. Става ясно, че няма и никога няма да има единно мнение какво представлява изкуственият интелект от гледна точка на една наука, поставила си за цел създаването му. Което ми се струва доста абсурдно.

Между другото, и психолозите не се справят по-добре. Историята, свързана с търсенето на определение на интелекта като отличително свойство на човешкия ум, е доста обърквана. Чарлз Едуард Спирман, английски психолог от ХХ в., формулира идеята за т.нар. общ фактор на интелигентността (известен като *g*-фактор) като начин да си обясним защо деца, които се представят добре на един вид психометрични тестове, се представят добре и на други видове психометрични тестове. Теорията на Спирман предполага наличието на количествено измеримо свойство на човешкия ум, което у някои хора е в по-големи стойности в сравнение с други. Именно това свойство установяват тестове от рода на *SAT* и *IQ*. И наистина, когато подложите на подобни тестове хора от всички краища на света независимо от културната среда, в която са израснали, установяват, че някои от тях се представят по-добре от останалите във всички аспекти на теста. Не съществува единно мнение дали тези различия в представянето на тестовете се дължат на едно-единствено свойство на ума – т.нар. *g*-фактор, – отговорно за мисленето, или *g*-факторът е удобен кратък термин, с който описваме колективното представяне на огромен набор от когнитивни способности на човешкия мозък. А дали всяка от въпросните когнитивни способности действа независимо и съвсем случайно са тясно корелирани, или върху когнитивните ни системи е разпръснат някакъв възшебен прашец, благодарение на който всичко работи по-добре? Никой не знае. Това пълно объркване за какво всъщност говорим лежи в сърцевината на изучаването на човешкия интелект.

Сега идва ред на животните. Решите ли да подчертаете колко хлъзгава е самата концепция за интелекта, помолете някой специалист по поведение на животните да ви обясни защо кравите са по-интелигентни от гълъбите. Най-честият отговор, който ще получите от моите колеги, гласи нещо от рода на: „Ами... не можете да сравнявате интелекта на различни видове“. Скритият подтекст на подобен отговор е, че „въпросът няма смисъл,

тъй като никой не знае какво, по дяволите, представлява интелектът или как можем да го измерим“.